

83,1 прибуттій, максимальний показatelj – 292,8 прибуттій на 100 жителів країни (Мальта), мінімальний показatelj – 5,5 прибуттій на 100 жителів країни (Боснія і Герцеговіна). Нагрузка на работника туристической отрасли колеблется от 6,5 прибуттій (Боснія і Герцеговіна) до 130 прибуттій (Люксембург).

Україне уже с 2007 года предоставлен отличный шанс повысить процент занятых в отрасли туризма и привлечение инвестиций в строительство гостиниц, аэропортов, стадионов, иных объектов инфраструктуры для обслуживания футбольного европейского чемпионата Евро-2012, что обязательно приведет к "цепной реакции" по увеличению показателей количества международных туристических прибуттій, увеличению доходности на одно туристическое прибутtie и соответственно увеличению абсолютных и относительных показателей по вкладу туротрасли Украины в общий показatelj ВВП страны.

Литература: 1. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с. 2. Travel and Tourism Competitiveness Report 2007 // <http://www.weforum.org/en/index.htm> 3. Международный валютный фонд // <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php?db=MEIIFS> 4. Всемирная организация туризма // http://www.unwto.org/index_r.php 5. Чорненко Н. В. Організація туристичної індустрії: Навч. посібник. – К.: Атака, 2006. – 264 с. 6. World Development Indicators database // World Bank. – 1 July 2007.

Стаття надійшла до редакції
25.06.2008 р.

УДК 330.34

Другов О. О.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

The process of intellectualization as one of the main processes that facilitate the development of knowledge-based economy in the world scale, based on the results of world economy development modern state is detached. The theoretic basements are developed, the terminology apparatus is worked-up in the article.

Інтелектуалізація є одним із процесів, що сприяють розвитку світової економіки. Завдяки створенню у суспільстві нових знань, які згодом трансформуються в інновації, досягається середньо- та довгострокова конкурентоспроможність виробників. Це сприяє розвитку економічних процесів, підвищенню рівня ефективності функціонування економіки. Процес інтелектуалізації економіки, його дія на економічну та соціальну систему мало досліджені у працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Його теоретичні засади не до кінця узгоджені, а термінологічно-поняттєвий апарат потребує систематизації та уточнення. Це дозволить чіткіше усвідомити реальність сучасного етапу розвитку світової економіки і створити підґрунтя для розроблення й застосування результативних та ефективних заходів у сфері його державного регулювання в Україні.

Питанням змін у процесах розвитку світової та української економіки приділяють чимало уваги вітчизняні вчені. У цій сфері можна виділити праці В. Геєця, Б. Данилишина, О. Лапка, В. Гальчинського, А. Чухна. У Росії ці питання досліджу-

вали В. Іноземцев, Б. Мільнер, Д. Львов, С. Міхеева. Однак і досі існує чимало теоретико-методологічних неузгодженостей, дискусійних питань та не розроблених понять та положень, що стосуються інтелектуалізації як економічного процесу. Це і зумовило актуальність проведення дослідження.

Зважаючи на поставлену проблему, метою статті є обґрунтування системи ключових понять та деяких теоретичних засад процесу інтелектуалізації економіки.

Для обґрунтування сучасних особливостей розвитку економіки використовується чимало не до кінця однорідних та узгоджених за своїм змістом понять. У характеристиці нового укладу економіки використовуються терміни: економіка знань, інтелектуальна економіка, інформаційна економіка, інноваційна економіка. Зокрема, деякі вчені називають його економікою знань (знаннєвою економікою, економікою, заснованою на знаннях). Під цим розуміється економіка, в якій домінуючим фактором є процеси накопичення та використання знань; спеціалізовані (наукові) знання, як і повсякденні, стають найважливішим ресурсом, який поряд з працею, капіталом та природними ресурсами забезпечує зростання і конкурентоспроможність економічної системи. В економіці знань визначальним фактором розвитку є інтелектуальний потенціал суспільства, на який воно спирається і який є сукупністю щоденних та спеціалізованих знань [1].

У визначенні сучасного етапу розвитку економіки нерідко вживається поняття інформаційної економіки, що переважно трактується як економіка, основним виробничим ресурсом у якій є інформація. Однак, незважаючи на існування логічного змісту у цьому визначенні, не можна до кінця з ним погодитись. Це пов'язано з тим, що інформація сама по собі є лише набором даних чи відомостей, повідомлень [2 – 4]. Їх ефективно можна використати лише за наявності необхідних знань, що можливе лише тоді, коли ця інформація систематизована за певними ознаками. Це робить її знанням і може підвищити економічну ефективність та/або особистісну користь.

Дослідниками нерідко вживається термін "інноваційна економіка", чи "економіка інноваційного типу". Ключовим у ній є поняття інновацій. Однак вони є лише кінцевим результатом процесу інтелектуалізації економіки (за схемою технологічного коридору: інформація – розробка – знання – впровадження у виробничий процес – інновація). Тобто інновацією є те знання, яке впроваджене на ринку у формі нової продукції чи послуг. Відповідно, називати новий етап розвитку економіки "інноваційним", орієнтуючись лише на кінцевий продукт процесу інтелектуалізації, на думку автора, недоцільно.

Саме ефективно застосовані знання у сучасній економіці визначають конкурентоспроможність економічних агентів, що у подальшому підвищує ефективність функціонування економіки. Знання дають змогу людям адекватно та ефективно поводитись у суспільному житті. Відповідно термін "економіка розвитку" є найбільш адекватним у визначенні сучасного етапу розвитку економіки.

Ключовим у даному дослідженні є поняття інтелектуалізації економіки, оскільки саме цей процес дозволяє розвивати економіку знань. Чіткого трактування цього терміну у працях вітчизняних та російських науковців або економічних словниках наразі не дано. Для визначення її дефініції було досліджено поняття інтелекту, що тлумачиться як:

інтелектуальний, розумовий, тобто все, що відноситься до розуміння [5];

розум, розсудливість, здатність людини до мислення [3]; сукупність пізнавальних здатностей людини, що визначають рівень її мислення та спроможність вирішувати складні завдання. Розвиток інтелекту оцінюється за глибиною знань і здатністю людини не тільки зберігати їх, а й продуктивно застосовувати [2];

відносно стійка структура розумових здібностей індивіда [6].

З цих визначень можна зробити висновок, що інтелектуалізація загалом – це процес накопичення індивідом знань і навичок їх застосовувати у повсякденному житті та виробничому процесі, який має відносну стійкість. Також можна зробити припущення, що накопичення цих знань здійснюється з метою підвищення рівня задоволення потреб індивіда. Хоча тут потрібно зробити уточнення, що знання можуть мати негативний ефект з позицій користності (негативні знання) [1].

Відтак, інтелектуалізація економіки – це процес накопичення у суспільстві знань та вмінь їх застосовувати, що, як правило, сприяє підвищенню конкурентоспроможності та ефективності роботи економіки, спричиняючи у ній структурні зміни і підвищуючи частку сфер нематеріального виробництва, інтелектуальної праці, інформаційних та високих технологій, збільшує продуктивність праці.

Для кращого розуміння впливу процесу інтелектуалізації на роботу та розвиток економіки доцільно виділити його функції. До них відносимо:

- соціальну;
- суспільну;
- технологічну;
- інституціональну;
- теоретичну (фундаментальну);
- індикативну.

Соціальна функція проявляється у покращенні рівня соціального забезпечення населення. Суть **суспільної** функції полягає у зміні відносин усередині суспільства із отриманням нових знань. **Технологічна** функція проявляється в удосконаленні існуючих та створенні нових технологій. **Інституціональна** – зміна суспільних інститутів під впливом нових знань. **Теоретична** – розроблення та застосування нових теоретичних (фундаментальних) розробок. **Індикативна** – стан розвитку процесу інтелектуалізації, що інформує про рівень освіченості та розвитку населення певної країни (регіону).

Автором було також виділено основні фактори, що впливають на процес інтелектуалізації економіки. Їх розділено за рівнем впливу на нього на дві групи – основні та додаткові. До основних віднесено:

- інтелектуальний потенціал;
 - інтелектуальний капітал;
 - людський капітал;
 - рівень фінансового забезпечення (ефективність системи фінансового забезпечення);
 - наукову інфраструктуру;
 - нормативно-правове регулювання.
- До додаткових факторів належать:
- міжнародна кооперація;
 - наявність можливостей щодо впровадження інновацій;
 - ємність споживчого ринку;
 - рівень розвитку експортно-імпортних операцій.

Стратегічно важливими факторами, що визначають результативність процесу інтелектуалізації економіки, є інтелектуальний та людський капітал. **Інтелектуальний капітал** дослідники розуміють як сукупність актуальних активів фірми (нації), заснованих на інтелектуальних здібностях її співробітників (населення), що реалізуються в процесі творчої інноваційної діяльності і забезпечують досягнення цілей господарства як феномена культури [7] або як сукупність творчих здібностей індивідів та їх освітньо-кваліфікаційний рівень, які дають змогу, використовуючи матеріалізовані інтелектуальні засоби, засвоювати набуті і творити нові знання для ефективного соціально-економічного розвитку країни [8].

Інтелектуальний потенціал слід розуміти як здатність населення та влади країни до створення інтелектуального капіталу.

В. М. Геєць також виділяє дві основні функції інтелектуального потенціалу:

- формування кваліфікації та професійної підготовки населення до виробничої діяльності;
- розвиток творчих навичок, у тому числі теоретичного мислення.

Людський капітал переважно трактують як вартість запасу здібностей, досвіду, знань, що залучені до процесу господарювання і капіталізовані на основі найму та приносять додану вартість [9]. За визначенням С. Г. Міхнєвої [10], яке є більш деталізованим, людський капітал – це знання, навички, практичний досвід, одухотворені інтелектуальною активністю, які виступають формою реалізації інтелектуальних, морально та культурно орієнтованих здібностей людини до створення нового знання, що забезпечує отримання інтелектуальної ренти та різного роду переваг перед конкурентами. З цих визначень можна

також зробити висновок, що основними поняттями, які характеризують людський потенціал, є знання та досвід.

Під науковою інфраструктурою маємо на увазі сукупність усіх інституцій та елементів, що забезпечують роботу процесу створення нових знань. Сюди, зокрема, входять центри створення знань та центри їх розподілу й використання, супутні до них інституції (наукові традиційні та електронні бібліотеки тощо).

Ключовим поняттям під час дослідження сучасного етапу розвитку економіки та процесу її інтелектуалізації є **знання**. У словниках воно трактується наступним чином:

знання можна розглядати як концентровану, перевірену логікою, теорією та емпіричними методами інформацію [11];

лише інформація, яка пройшла ряд перетворень і виражена, зафіксована та функціонуюча в особливих символічних знакових системах – мовах, може розглядатись як знання;

знання – це не річ, не процес, а деяка особлива система взаємовідносин, що включає відносини між знаками та незначковими феноменами, знаками й діяльністю, і, нарешті, відносини між різними знаковими конструкціями.

Як висновок, знання можна трактувати як похідну від інформації економічну та суспільну категорію, тобто як систематизовану й опрацьовану інформацію, що можна застосовувати та яка використовується в економіці та суспільному житті.

Окремо доцільно наголосити на особливості знань як економічного ресурсу. На відміну від інших виробничих ресурсів (землі, капіталу, природних ресурсів) воно, по-перше, не втрачається за передачі від одного суб'єкта економічних відносин до іншого, а стає власністю їх обох у рівній мірі. По-друге, воно є фактично невичерпним ресурсом. Їх кількість обмежена лише двома величинами: часом та інтелектуальним потенціалом. По-третє, воно не зношується у процесі виробництва, хоча й з часом морально застаріває. По-четверте, його транспортування на будь-яку відстань фактично не потребує матеріальних витрат.

Знання є об'ємною категорією і включають чимало видів. Зокрема, В. М. Геєць розділяє знання на дві категорії: спеціалізовані (наукові) та суспільні (щоденні). Спеціалізовані застосовуються у виробничому процесі, а суспільні – у побутовому. При чому важливими для суспільства є як одні так і інші: "реалізація соціального проекту необхідних перетворень повинна спиратись не тільки на накопичення спеціалізованих знань. Цієї позиції приримуються прихильники технократичного підходу, що є методологічно неправильним, оскільки технологічний детермінізм може бути лише складовою, а не основою соціального проекту" [1].

Зважаючи на те, що мета роботи економіки – задоволення потреб людей, у тому числі й соціальних, то це твердження застосовується й до економічних процесів.

К. Віїр запропонував розділити знання на чотири групи [12]:

- знання про цілі або ідеалістичне знання;
- систематичні знання;
- практичні знання;
- автоматичні знання.

При цьому першу групу пропонується розглядати як систему світосприйняття, цілі та систему понять. До систематичних знань віднесено знання схем, систем і методів. Практичні знання – це вміння прийняти рішення у конкретній ситуації. Автоматичні знання – це знання, які застосовуються автоматично у будь-якій ситуації. Найбільш адекватною сучасним економічним та суспільним умовам класифікацію знань наводить Б. Мільнер у книзі "Управление знаниями" [13]. Він виділяє на суспільному рівні чотири групи знань:

- формалізовані;
- неформалізовані;
- явні;
- неявні.

Формалізовані знання можуть бути вираженими у формі тексту, образу, малюнка, графіка тощо. Неформалізовані знання не виражені у будь-якій формі і їх носіями є люди, працівники фірм.

Явними є знання, які є точно вираженими, можуть бути відтвореними та збереженими. Неявні знання не мають чіткого вираження, унаслідок цього не можуть бути свідомо використаними з метою максимізації корисності. Можна зробити припущення, що ці знання людина відчуває у формі інтуїції.

Окрім того, на рівні організації виділяють три категорії знань: практичні (know-how); теоретичні (know-way); наукові (know-way).

У наукових публікаціях також містяться такі класифікації знань: за можливістю вираження – кодифіковані (які є записаними та чітко вираженими – готовими до застосування) та некодифіковані (які неможливо виразити у формі символів чи образів). З цією класифікацією важко погодитись, оскільки, на думку автора, знання у будь-якій сфері суспільного життя можна описати, але деколи це не робиться спрямовано з огляду на різні причини;

за приналежністю – індивідуальні (що належать і можуть бути використаними окремим індивідом) та колективні (належать групі людей – кожна з них володіє лише частиною загального знання);

за сферою застосування – фундаментальні (теоретичні) та прикладні (практичні).

Також можна погодитись із класифікацією знань за ознакою структурованості, яку наводить Б. Мільнер:

добре структуровані (алгоритми, формули, процеси);

напівструктуровані (судження, суб'єктивні оцінки);

неструктуровані (без теоретичної основи, досвід у вигляді окремих фактів).

Ще однією класифікаційною ознакою є наслідки їх застосування для економіки. З цих позицій можна виділити корисні та шкідливі знання. Корисними є такі, застосування яких носить позитивний вплив для економічних суб'єктів. Шкідливі – негативний. Прикладом шкідливих знань є знання про схеми зловживань і шахрайств.

Спираючись на результати проведених досліджень, можна також виділити центри створення знань, тобто місця, де вони створюються систематично. Зокрема, суспільні знання створюються:

на індивідуальному рівні (особистий досвід);

у колі сім'ї;

у відокремленій суспільній групі.

Спеціалізовані знання створюються:

на фірмах та підприємствах (у подальшому частина з них реалізується на ринку у формі інноваційної продукції);

у вищих навчальних закладах;

у наукових установах;

у конструкторських бюро;

у громадських наукових організаціях.

Джерелом створення нових знань є інтелектуальна активність людини, яка заснована на знанні, усвідомлена, морально орієнтована на здатність збирати, накопичувати та переробляти потоки інформації [10].

Створюються знання шляхом здійснення науково-дослідної роботи. Згідно із Законом України "Про наукову та науково-технічну діяльність" наукова діяльність — це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання й використання нових знань. Основними її формами виступають фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Основною фігурою наукових досліджень (суб'єктом) є вчений, який є фізичною особою (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), котра має повну вищу освіту і проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження й отримує наукові та (або) науково-технічні результати.

Важливу роль у процесі інтелектуалізації економіки відводимо шляхам розповсюдження нових знань. Автором виділено джерела розповсюдження спеціалізованих та суспільних знань. До перших відносимо:

засоби масової інформації;

усну передачу в процесі спілкування;

Інтернет;

літературні джерела;

електронні носії;

особистий досвід.

До других джерел відносяться:

публікації у спеціалізованих виданнях;

звіти про проведені науково-дослідні роботи;

технічна документація;

інформація з електронних спеціалізованих джерел;

особисті висновки, отримані в результаті досвіду, оброблені та систематизовані;

усна передача від інших осіб (у виняткових випадках, як правило, потребує доробки, усвідомлення та систематизації).

Аналогічно до центрів створення знань виділимо і центри їх використання. До них віднесемо (у дужках зазначено мету використання):

промисловість (для виробництва нової продукції);

інші сфери народного господарства;

ВНЗ (для вдосконалення навчального процесу);

наукова сфера (для створення на їх основі нових знань);

органи державного та місцевого управління (для вдосконалення своєї соціально-економічної політики);

закордонні та міжнародні компанії – трансфер знань (з метою вдосконалення продукції та послуг, що надаються, і подальшого отримання конкурентних переваг).

Підводячи підсумки проведеного дослідження, можна зробити такі висновки:

1. Найбільш адекватним сучасним економічним реаліям визначенням інтелектуалізації економіки слід вважати процес накопичення у суспільстві знань і вмінь їх застосовувати, що, як правило, сприяє підвищенню конкурентоспроможності та ефективності роботи економіки, спричиняючи у ній структурні зміни і підвищуючи частку сфер нематеріального виробництва, інтелектуальної праці, інформаційних і високих технологій, збільшує продуктивність праці.

2. До функцій інтелектуалізації економіки доцільно віднести: соціальну, суспільну, технологічну, інституціональну, теоретичну (фундаментальну) та індикативну.

3. Проаналізувавши сучасні економічні реалії, до основних факторів, що впливають на розвиток процесу інтелектуалізації економіки, включаємо: інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, людський капітал, рівень фінансового забезпечення (ефективність системи фінансового забезпечення), наукову інфраструктуру, нормативно-правове регулювання.

4. Зважаючи на ключову роль знань у процесі інтелектуалізації економіки, доцільно виділяти центри їх створення, розповсюдження та використання.

Напрямом подальших розробок у сфері дослідження процесу інтелектуалізації економіки слід вважати розроблення методологічних засад, що дозволить емпірично оцінити його вплив на розвиток економіки України.

Література: 1. Геец В. Социально-экономические трансформации при переходе к экономике знаний // Социально-экономические проблемы информационного общества / Под ред. д. э. н., проф. Л. Мельника. – Сумы: Университетская книга, 2005. – 432 с. 2. Мильчин А. Е. Издательский справочник – 2003 // www.glossary.ru 3. Толковый словарь русского языка: В 4-х т. / Под ред. Д. Н. Ушакова. — М.: Гос. институт "Сов. энцикл."; ОГИЗ; Гос. изд. иностр. и нац. слов., 1935 – 1940 // www.glosary.ru 4. Википедия – свободная Интернет-энциклопедия // www.wikipedia.ru 5. Малий енциклопедичний словник Блокгауза і Сфрона // www.google.ua 6. Словник загальної психології. Вікіпедія – вільна Інтернет-енциклопедія // www.google.ua 7. Бєрвєно О. Інтелектуальний капітал: економічний зміст і особливості формування у транзитивному суспільстві. Автореф. на здобуття ступ. канд. екон. наук. – Харків: Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2002. – 20 с. 8. Прошак В. Інтелектуальний потенціал України в умовах ринкової трансформації економіки. Автореф. на здобуття ступ. канд. екон. наук. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. – 24 с. 9. Голікова Н. Людський капітал як фактор зростання та розвитку економіки. Автореф. на здобуття ступ. канд. екон. наук. – К.: Інститут економічного прогнозування Національної академії наук України, 2004. – 24 с. 10. Михнеева С. Г. Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал // Инновации. – 2003. – №1. – С. 14 – 23. 11. Ракитов А. И. Философия компьютерной революции. – М.: Политиздат, 1991. – 352 с. 12. Wiig K. Knowledge management. – Arlington: Schema Press, 1993. – 452 p. 13. Мильнер Б. З. Управление знаниями. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 180 с.

Стаття надійшла до редакції
06.06.2008 р.